

A szociológia integritásáért

Hozzászólás Michael Burawoy írásához

Michael Burawoy írása hasznos és tartalmas esszé. Látéletet nyújt, s egyben programot is kínál a kortárs amerikai szociológia számára. Ez, röviden szólva – a hagyományos feladatok mellett – a civil társadalommal való aktív dialógus és organikus kapcsolat programja. Mikor 2005-ben a Magyar Szociológiai Társaság elnökjelöltjeként valamiféle programbeszédet kellett mondanom, magam is utaltam erre az írásra s a közéleti szociológia szükségességére. Máshová tettem azonban a hangsúlyt: a problémaorientált szakmai munkára, s *emellett* a nyilvánosságban való nagyobb jelenlétre. A jelentősen eltérő hangsúlyok bizonyára nem csupán a személyes nézetek különbségéből fakadnak, hanem a két szakma eltérő hagyományaiból és helyzetéből is. Burawoyt régtől fogva, magyarországi terepkutatásai óta ismerem, írásait igyekszem figyelemmel kíséreni. Az alábbiakban helyenként egyetértve, helyenként vitázva vele, megkísérlem röviden kifejezni, hogy miben látom az eltérések lényegét s az előtünk álló kihívásokat.

(dübörgünk)

Burawoy – Gans nyomdokain haladva – az Amerikai Szociológiai Társaság elnökeként fogalmazta meg a közszociológiára vonatkozó téziseit. Ennek a fél kontinenst átfogó társaságnak mintegy tizennégyezer tagja van és huszonnégy alkalmazottja, a tudományos közegben tehát valóságos nagyüzemnek számít. Nekünk a Magyar Szociológiai Társaságban egy félállású alkalmazottunk van s mintegy hétszáz tagunk, akiknek nem elhanyagolható része, miként ezt titkárunk olykor felpanaszolja, megfelelkezik a tagdíjfizetésről. Ott komoly versengés folyik a társasági elnöki posztért, nálunk úgy kell rábeszélni a kollégákat a jelöltségre. Ott országszerte mintegy hatszázötven szociológia tanszék van, nálunk alig egy tucatnyi, mert a felsőoktatási intézmények többsége a társadalomtudományi tárgyak oktatását összevont tanszékekkel vagy óraadókkal biztosítja, igen kevésbé előrelátó módon, mivel az értelmiségi tudás fontos elemeitől fosztja meg hallgatóit. Ott évente hatszáz PhD-diák végez a szakmában, nálunk tíznél ritkán több. Nem kell tehát a kisegérhez hasonlóan azt gondolnunk, hogy dü-

börgünk, amikor az elefánt mellett lépkedünk a hídon. Ott a kongresszusokon és konferenciákon állások dőlnek el, s olykor éles szakmai viták dúlnak. A mi szakmai rendezvényeink inkább színes gyülekezetnek tűnnek, melyeken általában semmi sem dől el, de olykor jól kibeszélgetjük magunkat. A különbség azonban nem csupán a létszámban, a szervezettségben és a potenciális piac méreteiben van. Ebben a tekintetben éppenséggel az orosz szociológia is más helyzetben van, mint a magyar, ott egy szociológiai szakkönyvet nem ötszáz, hanem tízezer példányban adnak ki. Az amerikai szociológia abban is speciális, s ezt Burawoy jól látja, hogy helyzete domináns. A szakmai tematizáció, a beszédmód, a publikációs lehetőségek, a presztízsviszonyok, a jövedelmi és karrierlehetőségek szempontjából az amerikai szociológia aszimmetrikus erőfölényben van, nem csupán velünk, hanem úgyszólván mindenki mással szemben is. Más tehát ott a tennivaló, és más nálunk.

De eltérő a jelen helyzethez vezető út is. Nálunk a hatvanas évektől az újjáéledő kritikai szociológia az apologetikus és tudományellenes ideológiával állt szemben. Weber és Durkheim műveit olvasni egyfajta kiállást is jelentett, s szakmai konszenzust teremtett a külső politikai és ideológiai nyomással szemben. Talán ezért, talán más okokból, de úgy érzem, hogy ma a szakma nem átpolitizált. Ez nem mindig volt így. Nem csupán abban az értelemben, hogy a szociológia szakmai tanácsokat adott a közügyek intézői számára, hanem az elkötelezettség és a személyes érintettség értelmében sem. A térségben számos politikus kezdte vagy végezte pályáját szociológusként. A szakmai diskurzus azonban ma nem a politikai erőter szerint tagolódik, s kerüljük a politikai címkézéseket. Azt hiszem, ez jól van így. Nem lenne szerencsés, ha jobb- és baloldali szociológiára tagolódna a szakma. Civil meggyőződéseit és szakmai álláspontját kinek-kinek magának kell összhangba hoznia. Magának kell eldöntenie, hogy milyen kutatást vállal el, hogy eredményeit milyen körben teszi közzé. De a civil meggyőződés nem írhatja felül a szakmai követelményeket és eljárásmodokat.

(egységes szakmai mércékért)

Mikor eltérő hagyományokról és eltérő közelítésmódokról beszélek, lényegében arra gondolok, hogy nálunk a problémaorientált közelítésnek jelentősebb a hagyománya, míg a nyugati, s ezen belül különösen az amerikai szociológia közel jutott egy paradigmaorientált szemlélethez. Ez az, amit Burawoy Kuhn nyomán rejtvényfejtő módszernek nevez. Az egyik inkább az égető társadalmi kérdésekre keresi a választ, a másik az elméleti előfeltevésekből származtatja kérdéseit. Úgy vélem, mindkét közelítésmódnak megvannak az előnyei és a hátrányai. Az egyik előnye az lehet, hogy részletekben gazdag, valóság-hű képet ad. A másik előnye pedig, hogy talán távolabbra lát, s feszebb logikai összefüggésekbe képes állítani az általa vizsgált jelenségeket. Az egyik hátránya az lehet, hogy nem látja meg a fától az erdőt, a másiké, hogy nem látja meg a fát sem, tehát, hogy szem elől téveszti a valós problémákat. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy nem csupán a problémák, de a paradigmák száma is meglehetősen nagy, s még azt is, hogy ahány nemzeti szociológia van, annyi eltérő hagyomány és sajátos nyelvezet, úgy ez mindmegannyi forrása lehet a félreértéseknek, s könnyen az az érzésünk támadhat, hogy szakmánkat bábeli zűrzavar uralja. Mégsem így van azonban, mivel a szakmának vannak többé-kevésbé egységes szakmai mércéi, s ez így van jól. Abból, hogy eltérő hagyományaink vannak, nem következik, hogy eltérő mércék szerint kell vagy lehet művelni a szociológiát – el kell fogadnunk az egységes standardokat.

Többet is tehetnénk azonban: közelíthetnénk egymáshoz a paradigma- és a problémaorientált szemléletet. Burawoy azt mondja, hogy a *knowledge for whom* és a *knowledge for what* kérdései definiálják a szociológia alapvető jellegzetességeit. Putnam (2000) egy harmadik kérdést javasol minden szociológiai teoretizálás esetén: *so what?* Tehát mi következik mindabból, amit feltételeztünk vagy megállapítottunk? Abban nem vagyok biztos, hogy a *knowledge for whom* és a *knowledge for what* kérdései valóban szétdarabolják a szociológiát, ahogyan azt Burawoy feltételezi. Azt azonban hasznosnak tartanám, ha e három egyszerű kérdést minden kutató feltenné magának minden kutatás elején, mikor a hipotéziseket formálja, s a kutatás végén is, amikor a következtetéseket vonja le. Meggyőződésem szerint, ha e három kérdés bekerül a szakmai kánonba, ha eltöprengünk a válaszokon, az közelebb hozza egymáshoz a probléma- és a paradigmaorientált szemléletet, s közelebb hozhatja egymáshoz a különféle nemzeti szociológiákat is.

(minden valamire való szociológia)

Első olvasásra Burawoy tipológiája logikus, érezhetően van köze a valósághoz, és úgy tűnik, segít abban, hogy helyükre kerüljenek a dolgok. A szerző igyekszik árnyaltan fogalmazni, nem sarkítja az ellentéteket, mikor a professzionális, közpolitika-orientált, a közszociológia és a kritikai szociológia között disztingvál. Azt mondja, s ez valóban körültekintésre vall, hogy a professzionális szociológia a többi szociológia sine qua nonja. Hasznos analitikus eszköznek tartom tehát ezt a kategorizálást, de van néhány olyan implikációja, amelyeket szóvá kell tennem, mivel nem értek velük egyet. A tipológia egyik analitikus dimenziója a szociológusok által mozgósított tudáskészletek jellegét veszi alapul. Míg a professzionális és a közpolitika-orientált típusokat inkább az instrumentális, addig a kritikai és a közszociológiát inkább a reflexív tudás jellemzi.

Ez az, amivel vitám van – ez a tipológia ugyanis óhatatlanul elvitatja a szakma egy részétől azt, ami a lényegéhez tartozik, a reflexivitást. Minden valamire való szociológia reflexív szociológia, mondhatnánk Millst parafrázálva, aki a kritikai szociológiáról állította ugyanezt. Miféle professzionális szociológia az, a felhalmozott tudásnak, a konceptuális kereteknek és az orientáló kérdéseknek miféle halmaza, amelyik nem reflektál önnön előfeltevéseire? Vajon nem a társadalomtudományi megismerés lényegéhez tartozik a reflexivitás? Szóval nem pusztán a kritikai szociológia feladata, hogy a kutatási programok rejtett vagy nyílt előfeltevéseire reflektáljon, hanem magának a szakszociológiának a feladata is. Igen kevés alkalmazott szociotechnikai vagy metodológiai ismeret az, amelyikkel kapcsolatban a reflexivitás igénye távolinak vagy elvontnak látszik, de még ezeknél is hasznos lehet. Milyen közvélemény-formáló hatásai lehetnek magának a közvélemény-kutatásnak, milyen megismerési implikációi vannak a realista és a nominalista közelítésmódoknak – ezek is hasznos kérdések lehetnek olykor. S mennyivel inkább így van ez a tulajdonképpeni kutatási programok esetében.

A másik, ezzel összefüggő probléma abból adódik, hogy a kritikai szociológia elemzése során Burawoy olyan eseteket sorol, olyan példákat hoz, amelyekben a szociológus adekvát közege, közönsége maga az akadémiai világ. Más szóval, számára a kritikai szociológia lényege abban merül ki, hogy magára a szociológiára, annak vélt lényegére, küldetésére reflektál. Ez azonban egy meglehetősen alkalmatlan leszűkítése a kritikai szociológiának. Nálunk a kritikai szociológia igencsak problémaorientált volt, Leopold, Erdei, Hegedüs és Solt Ottilia írásai társadalomkritikai jellegűek voltak, a társadalom égető problémáira és zavaraira vi-

lágítottak rá. Jellegzetesen nem csupán az akadémiai hallgatósághoz szóltak tehát, hanem az akadémián kívüli közeghez is: az értelmiséghez, a civil társadalomhoz és a politikához. Nem pusztán tanácsadóként vagy aktivistaként, hanem kritikusként éltek ezzel a lehetőséggel. A tipológia tehát ezen a ponton, attól tartok, alkalmatlanul szétválaszt olyasmit, ami összetartozik, s így már nem segíti a tisztázást. Az a kísérlet pedig, amelynek során Burawoy megpróbálja az alrendszer közötti cserefolyamatok terminusaiban értelmezni az egyes szociológiaiak közötti folyamatokat, számomra túlzottan mesterségesnek tűnik.

(a rossz munkamegosztás ellen)

Miközben a tipológia jól villantja fel azokat a feladatokat, amelyekkel a szociológus szembe-sül, s alkalmat ad Burawoynak arra, hogy az egyes szerepek fókuszát, sőt lehetséges negatív túlhajtásait is jellemezze, azt gondolom, hogy egészében egy rossz munkamegosztási képet sugall, s akaratlanul is nivellálja a különböző feladatokat. Kétségtelenül léteznek különféle munkamegosztási irányok a szakmán belül, így például a kutatók és az oktatók, az alkalmazott és az elméleti szakemberek között, illetve azok közt, akik inkább a szakmai, s akik inkább a szélesebb közéleti fórumokon vannak jelen. Ezek egy részét a tipológia jól jeleníti meg, a probléma csupán az, hogy egyben legitimálja is őket. Én viszont úgy gondolom, hogy szélső esetben ezek rossz munkamegosztási formák, s inkább elszegényítik, mint gazdagítják a szakmát. Nem jó, ha a kutatás, az oktatás, a tanácsadás, a kritikai reflexió és a közvélemény orientálása egymástól üzemszerűen elkülönülnek. Én legalábbis inkább úgy képezem, hogy ezek többé-kevésbé minden szociológusnak feladatai.

Nem azonos a súlyuk azonban. Ha valaki nem műveli a szakmát, a diplomája szerint lehet szociológus, hivatása szerint azonban aktuálisan nem az. A diploma lényegében olyan, mint egy jogosítvány. Azt szavatolja, hogy szert tettem egyfajta tudásra, s lehetőséget ad arra, hogy bizonyos szabályokat követve részt vegyek a szellemi forgalomban. Ha nem ülök volán mögé, akkor se hivatásos, se úrvezető nem leszek. Hasonlóképpen, ha valaki politikai tanácsadó, publicista vagy aktivista, ettől önmagában még nem válik szociológussá. Akkor válik azzá, ha jártasságát szakmai fórumokon bizonyítja, ha a szociológia tudáskészletét hasznosítja, s részt vesz a szakmai szellemi forgalomban. Én tehát ebben az értelemben gondolom, hogy a professzionális szociológiai kutatás sine qua nonja a többi szociológusi tevékenységnek. Egyazon szociológus munkájáról van szó, akinek feladata, hogy kutasson, hogy reflektáljon kutatási előfeltevéseire, hogy legjobb szakmai tudása szerint tanítson és tanácsot adjon, hogy felkarolja a civil társadalom gondjait, s informálja a közvéleményt.

Ha a kutató nem adja át tudását, ha az oktató, a tanácsadó, a közíró nem kutat, akkor ebből a munkamegosztásból több rossz, mint jó származik. A szakma nem az érdekem, hanem az intézményi pozíciók szerint hierarchizálódhat, nyelve belterjessé válhat, a politikát és a társadalmat olyanok informálhatják, akik tudásukat másodkézből szerezték, a kutatók elfelednek reflektálni problémáik morális alapkérdéseire. Persze majd' minden értelmiségi szakmában van egy szélesebb kör, aki oktat, s egy szűkebb, aki kutat. De az nem jól van, mert szellemi restséghez vezet, ha az oktató már nem is érzi igényét annak, hogy kutasson, hogy megismerjen, felfedezzen. Az sem jó, mint nálunk volt, hogy az oktatói és kutatói szerepek intézményesen elkülönültek, s az se lenne jól, ha egzisztenciális vagy egyéb okokból az oktatókat nem hagynák kutatni.

Vannak, akik izgatott érdeklődéssel vesznek részt a formálódó civil megmozdulásokban, s vannak, akiknek már a szülői értekezleteken és lakógyűléseken való részvétel is komoly megpróbáltatást okoz. Tudásunkkal szolgálni a hátrányos helyzetűeket vagy egy jó ügyet, ez felvállalható szerep, feltéve, ha valóban van tudás, amit hasznosíthatunk, s ha az aktivista morál nem írja fölül a szakmai szabályokat. Tehát ha a szakmai címke nem pusztán a civil vonzalmak és politikai elfogultságok legitimálására szolgál.

Vannak, akik szeretnek szerepelni a médiában, és vannak, akik nem. A szakemberek többsége talán inkább nem. Valószínűleg elsősorban azért nem, mert a tudományos gondolkodás és a médiagondolkodás stílusa és ritmusa is eltérő. A tudományos gondolkodás szívesen időz el az ellenérveknél, a médiagondolkodásban az ellenérvek ignorálandók vagy megsemmisítendőek. Bourdieu (2001) sarkít ugyan, de alighanem igaza van abban, hogy a pergő ritmusú médiagondolkodás vonzza a szimplifikációt és a közhelyeket.

Mindazonáltal a közéleti nyilvánosság fórumain való jelenlét, a kutatási eredmények hiteles megjelenítése a médiában ugyancsak a feladataink közé tartozik, érezzük ezt olykor bármily kényelmetlennek is. El kell kerülnünk a szimplifikációs csapdát, amire a vitában Scott figyelmeztet, tehát azt, hogy addig egyszerűsítjük az interpretációt, amíg unottan legyintenek az újságírók – ezt ki nem tudja, már rég ismerjük (Scott 2005). A nem szakmai nyilvánosság fórumain sem kell szimplifikálnunk, de képesnek kell lennünk megválaszolni Putnam kérdését, s ez alapján értelmezni, hogy mire jutottunk.

Az ISA etikai kódexe szerint a szociológusnak óvakodnia kell attól, hogy a közéleti, politikai vitákhoz hozzászólván szakemberként nyilvánuljon meg olyan kérdésekben, amelyekben nem rendelkezik kellő felkészültséggel. Ezt nem árt emlékezetbe idéznünk, mikor ilyen feladattal szembesülünk.

Képesnek kell lennünk jelezni, hol van a határ a többé-kevésbé biztos ismeret és a feltételezések között, miközben el kell kerülnünk azt, hogy kínosan szabadkozzunk és elhárítsuk a lehetséges implikációkra és a nem szándékolt következményekre vonatkozó kérdéseket, amelyekre Coleman emlékeztet egyik utolsó, mondhatni kritikai esszéjében (Coleman 1992).

S persze el kell kerülnünk a szakmai tolvajnyelvet is. A jó szociológus nem arról ismerszik meg, hogy mindenre bonyolult választ tud adni, hanem arról, hogy lényeges kérdésekre pontos választ keres. Arról, hogy a saját szakterületén tudja: egyes egyébként logikusnak tűnő érvek miért nem jogosultak, s a jelenségek közti oksági összefüggésekből mi az, ami bizonyított, s mi az, ami csak logikusnak tűnik. Arról, hogy tárgyával reflexív viszonyban áll, hogy elmélyült, problémaérzékeny kutatást folytat, hogy eredményeit a szakmai és a szakmán kívüli közeggel is kommunikálja, hogy kooperatív módon vesz részt a szakmai diskurzusban.

(provincializmus és metodológiai nacionalizmus)

Burawoy szándéka egy ponton fontos aszimmetriára figyelmeztet. Ő kifejezetten a helyi problémák jelentőségét hangsúlyozza. Mi azonban másfajta problémákkal szembesülünk. Nálunk égető szükség van arra, hogy transznacionális kontextusba állítsuk a vizsgálatokat. Nem csupán abban az értelemben, hogy megismerjük más nemzeti szociológiák hasonló kutatási eredményeit, de abban az értelemben is, hogy magának a tanulmányozandó jelenségnek a definiálása és értelmezése során túllépünk a nemzeti kereteken. Ezt a szempontot különösen Beck fogalmazta meg élesen a vitában, tőle ered a metodológiai nacionalizmus terminusa is (Beck 2005). Miért természetes az, hogy az egyenlőtlenségeket nemzeti társa-

dalmakon belül értelmezzük, és nem azok között? Szólnak érvek persze emellett az adózás és az elosztás intézményi mechanizmusain túl is: a vonatkozási keretek az aspirációk, az életmód számos eleme ilyen rendszerben értelmeződik. De vannak súlyos ellenérvek is. A fogyasztási és életmódminták nemzetközivé válása egyfelől, s a nemzetek közötti különbségek jelentős volta másfelől. Nem arról van szó, hogy kétségbe kívánnám vonni a nemzeti társadalomkutatási keretek létjogosultságát. De kétségbe kell vonni e keretek szinte egyeduralgó voltát, s azt, hogy a keretet magától értetődőnek tekintjük. E keretek valóban társadalmi konstrukciók, s a szemünk láttára változóak.

Két fotóalbum fekszik előttem. Az egyik, a Coal Hollow, egy hanyatló amerikai bányásztelepülés történetét és hétköznapijait idézi fel fényképek és interjúk segítségével (Light 2006). A másik, a Sahel, az éhezés és a nyomor nemzetközi dokumentuma (Salgado 2004). Mindkét album régi képeket idéz fel, amelyek azonban nem évültek el, hanem ma is mélyen érintenek. Most hagyjuk el, hogy mindkettő az élet árnyoldalaival foglalkozik. Nem véletlen ez, mert a szociófotó hagyományai közt nagy súlya volt a problémák és hátrányok ábrázolásának. Nem ez a lényeges itt, nem ettől lesznek szociológiailag relevánssá, hanem a hitelességre törekvő dokumentációs jellegtől. Az egyik, ha úgy tetszik, egy provinciális, a másik egy transznacionális közelítést illusztrál. Nem gondolom, hogy szembe kéne állítani a kétfajta közelítést – de látnunk kell, hogy az utóbbi összefüggésekről a szociológia eszközeivel kevesebbet tudtunk eddig megállapítani, a szociológiának tehát ebben a vonatkozásban nagyobbak az adósságai. A helyi társadalom kutatásában jó hagyományaink vannak. Más helyek, tőlünk távoli térségek társadalmairól azonban kevesebb érvényes szakmai ismerettel bírunk. A nemzetközi jelenségek tanulmányozására nagy szervezetek szakosodtak, melyek nagy inerciával, vitatható hatékonysággal működnek, s bár súlyos társadalmi problémákkal foglalkoznak, ritkán alkalmazzák a szociológia eszköztárát.

A nemzetközi összehasonlító vizsgálatok önmagukban nem oldják meg a problémát, mert ezek akár reprodukálhatják is a metodológiai nacionalizmust. Országátlagok összehasonlítása tudniillik értelmes lehet ugyan, de el is fedheti a valós szubnacionális különbségeket.

(a klasszifikációs békéért)

Vannak, akik nem csupán metaforaként vagy egy társadalmi jelenség leírásaként értelmezik Bourdieu klasszifikációs küzdelmekről szóló vízióját – amelyben a megismerésre irányuló eltérő közelítésmódok nem szándékolt következményei formálják a szakmai teret –, hanem programként, s maguk is a küzdelem terminusaiban fogalmazzák meg feladataikat. Ez sajnálatosan korlátozhatja a megismerés hatékonyságát, különösen, ha érdekvezérelt tevékenységgé válik. A tudósnak, való igaz, tudnia kell, hogy kikhez beszél s hogy mire használja tudását, de legfőbb célja az kell legyen, hogy releváns kérdésekre verifikálható válaszokat adjon.

A szociológus fel akarja tární az igazságot, ezért olykor tanulmányozza az érdekvizonyokat. A politikus érvényesíteni akarja az általa képviselt érdekeket, ezért olykor tanulmányozza a tudományos igazságot. Összekeverni a kétféle mentalitást – ez igen rossz következményekkel járhat a szakmára nézve. Tévedés ne essék, nem az ellen van kifogásom, hogy valaki társadalomkutatóból politikus, majd idővel ismét társadalomkutató lesz. Ez természetes dolog, s különösen a rendszerváltás idején gyakori is volt. Éppenséggel még olyan előnyökkel is járhat, hogy a politikában közvetlenebbül érvényesülhetnek szakmai szempontok, illetve, hogy kollégák résztvevő megfigyelői tapasztalatokra tesznek szert az érdekérvényesítés és

a döntéshozatal belső mechanizmusait illetően. Hozzátenném, vannak olyan hivatalviselt, politikát járt kollégáim, akik visszatértek a szakmai életbe, s akiket biztattam, hogy írják meg tapasztalataikat. Egyikük sem utasította el az ötletet, de úgy éreztem, többnyire csalódottak voltak, s nem állt rá a kezük az írásra. Szóval nem a tudomány és a politika közötti karrier-mintákról van szó, hanem a két terület eltérő logikájáról.

A klasszifikációs küzdelmek létezhetnek szakmai tevékenységünk nem szándékolt mellékkövetkezményeként is, s jó, ha ezekre rávilágítunk. Ilyenekre hoz példát Burawoy a szakmai munkaerőpiac belső struktúrájával kapcsolatban, jelesül, hogy tömegesen elterjedtek az alacsonyabb presztízű óraadói tevékenységek.

Léteznek tehát klasszifikációs küzdelmek, de jobb, ha óvakodunk a klasszifikációs harcoktól, mert van, akinek az ilyenfajta küzdelem a lételeme. Ugyanis kár lenne tagadni, léteznek érdekevezérelt szakmai tevékenységek és szempontok, ilyenek például a presztízsharcok és az erőforrásokért folytatott küzdelmek is. Jobb, ha egy szakma méltányos megoldást talál ezeknek a kezelésére, és a tulajdonképpeni tudományos kérdésekre koncentrálnak. Ott, ahol a partikuláris érdekevezérelt problémák válnak a szakmai diskurzus domináns elemeivé, a szakmával valami baj van.

(a magyar szociológia előtt álló kihívások)

Abban bízom, hogy lesznek a fiatal szociológusok közt olyanok, akik itt a Duna partján fedeznek fel érdekes dolgokat, mert ez nem pusztán a szakma üzemszerűségén és kiterjedtségén múlik. Természetesen szükség van a szakmai műhelyek kritikus tömegére, s manapság aggodalommal tölthet el mindannyiunkat, ha a kormányzati és piaci megfontolások e kritikus tömeget veszélyeztetik. Az MSZT-ben ezért néhány kolléga vállalta, hogy figyelemmel kíséri az eseményeket, és az ilyen fenyegetésekre időben figyelmeztet. Ha egy nagy hagyományú társadalomkutató műhelyt fel akarnak számolni, ha a szakmában jelentős elbocsátásokat terveznek, az ellen határozottan fel kell emelni a szavunkat.

Egy kritikus szakmai tömegem túl az egyéni teljesítmény már elmélyülés és problémaérzékenység kérdése. Ha e kettőnek jó kombinációja jön létre, akkor csak egy dolog állhat útjába annak, hogy fontos nemzetközi teljesítmények szülessenek nálunk. Ezt olykor a versenyképesség hiányának hívom, de lehet, hogy nem ez a jó kifejezés. Hány olyan legendás szellemi teljesítményt tartunk számon szakmai közelmúltunkból, amelyeknek úgyszólván csak a szellemi diskurzusban van nyoma, írásos lenyomatuk nincs? Van egy olyan hagyományunk, amelyben az elmélyült intellektuális diskurzus áll a csúcson, az írás ennek alárendelt, többnyire csak vázaltszerű emlékeztetője, a publikáció pedig szükséges rossz, vagy még inkább megbocsátható hiúsági kérdés. Ezen kell változtatnunk, mert a meghitt diskurzus jó dolog, de az írásos szellemi teljesítménynek el kell nyernie becsületét, és pedig egységes nemzetközi mércék szerint. Talán megkísérelhetnénk a szellemi diskurzusnak írásos formát adni. Az az érzésem, hogy nálunk nemigen vannak szakmai viták, s amelyek vannak, azok könnyen ad hominem értelmeződnek vagy érdekevezérelté válnak.

Az előttünk járó szociológus generáció erőfeszítéseinek centrumában a szakma ismételt intézményesülése állt, a mi eddigi tevékenységünk pedig, ilyen-olyan kiterőkkel, a professzionizáció jegyében telt. Talán még ránk, talán már tanítványainkra vár az érdeklődés nemzetközi keretekbe állítása. A kihívások és a lehetőségek egyértelműen ezt a keretet kínálják. Az európai integráció intézményi feltételeket nyújt, s egyben a megválaszolandó izgalmas

kérdések tucatjával szolgál. Az információs technológia a szakmai kommunikáció olyan gyors és kiterjedt lehetőségeivel jár, amelyek megsokszorozzák az informáltságot és az összehasonlítás lehetőségét. A migráció, a kisebbségek helyzete, a kirekesztés, a nemek közötti esélykülönbségek, az elitek és más társadalmi csoportok közötti viszonyok, a többszörös identitás problémája nemzetközi összehasonlító kutatásokért kiált. A környezeti és társadalmi problémák néhány kiemelt fontosságú eleme nem nemzeti, s még csak nem is nemzetközi, hanem szupranacionális értelmezési kereteket igényel.

Mindebből nem arra akarok következtetni, hogy hagyjuk a hazai témákat, s még kevésbé gondolom azt, hogy mindaz, ami hazai, eleve provinciális a szó köznapi, negatív értelmében. Nem ajánlom és nem gondolom ezt, mert a hazai jelenségeket nekünk magunknak kell megértenünk, amit tehetünk széles látókörűen, igényesen is.

Csak azt szeretném, hogy miközben figyelmesen pásztázzuk a hazai tájat, lássuk meg az összehasonlítási lehetőségeket és a szélesebb horizontokat is. Továbbá, próbáljuk meg tudatni a világgal, hogy mi hogyan látjuk a dolgokat. Próbáljuk meg a problémaorientált szellemi diskurzus hagyományait a nemzetközi szakmai fórumokon kamatoztatni úgy, hogy közben jobban alkalmazkodunk a nemzetközi publikációk követelményeihez.

Ha lenne a szociológusi hivatásnak zászlaja, én most nem az aktivista organikus értelmiségi jelszavát tűzném erre a zászlóra, hanem a szakmai szerepek integritását. A szociológia integráltságáért és integritásáért emelnék szót. A szakmának nem szabad feldarabolódnia, meg kell őriznie egységét. Meg kell őriznie integritását morális értelemben is. A reflexivitás általános társadalomtudományi követelmény, nem csupán a kritikai és a közszociológia feladata.

Hivatkozott irodalom

- Beck, Ulrich (2005): How not to become a museum piece. In *The British Journal of Sociology* 56(3): 335–343.
- Bourdieu, Pierre (2001): *Előadások a televízióról*. Budapest: Osiris.
- Coleman, James S. (1992): Prologue: Constructed Social Organizations. In *Social Theory for a Changing Society*. Pierre Bourdieu és James S. Coleman (szerk.). Boulder, Colorado: Russel Sage Foundation, Westview Press, 1–14.
- Etzioni, Amitai (2005): Megjegyzések közszociológusok számára. In *Replika* 54–55: 91–95.
- Kalleberg, Rangvald (2005): What is public sociology? And why should it be made stronger? *The British Journal of Sociology* 56(3): 387–393.
- Light, Ken és Melanie Light (2006): *Coal Hollow. Photographs and Oral Histories*. Berkeley: University of California Press.
- Mills, C. Wright ([1959] 1980): *The Sociological Imagination*. New York: Penguin.
- Putnam, Robert D. (2000): *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York, London: Simon and Schuster.
- Salgado, Sebastiao (2004): *SAHEL. The End of the Road*. Berkeley: University of California Press.
- Scott, John (2005): Who will speak and who will listen? Comments on Burawoy and public sociology. In *The British Journal of Sociology* 56(3):405–409.